Kulturális jegyzetek

Elkésett köszöntő — tanulságokkal

Tudom, túlságosan sok az újságok, folyóiratok protokolláris kötelezettsége, túlságosan sok az évfordulós hír, de Csehi Gyulát, a kolozsvári Babes—Bolyai Tudományegyetem tanárát a kísérletező tudóst, a jól képzett marxistát mégiscsak köszönteni kellett volna hazai irodalmi életünknek is. *Jancsó Elemér* professzor a marosvásárhelyi *Igaz Szóban* így ír róla: „A francia Diderot, a német Heine, a román Dobrogeanu-Gherea, a magyar Lukács György, a legjelentősebb szovjet írók és tudósok művei, eszméi főleg Csehi Gyula közvetítésével váltak először ismertté a romániai magyar olvasók előtt." *Huszár Sándor*, a bukaresti *A hét* főszerkesztője pedig tanítványként köszönti, akinek nemcsak marxista tudása nevelt, hanem magatartása és becsülete. És ha mindehhez hozzáteszem, hogy 1963-ban kiadott *Munkásosztály és irodalom* című tanulmánykötete, s kivált ennek első ciklusa e rendkívül lényeges probléma magyar nyelven ritka elemzésének beteljesítése, ha nem feledkezünk meg arról, hogy készülő elméleti trilógiájának eddig kiadott két kötete, a *Klió és Kalliopé*, illetve a *Modern Kalliopé* a dokumentumirodalom helyének megállapítására tett úttörő kísérletek — ha mindezt tudjuk Csehi Gyuláról, már az is világos, hogy köszöntése nem udvariassági feladat.

Azt még nem is említettem, hogy Csehi Gyula milyen sokat tett a XX. századi romániai magyar irodalom kritikai felméréséért, többek között *Szabédi László, Szilágyi András* műveit értékelve. Újabban remek ismeretterjesztő könyvsorozatot szerkeszt a bukaresti nemzetiségi kiadó, a Kritérion számára, *Téka* címmel. A 4—6 íves, ízléses kötetek a korszerű műveltség klasszikus alapanyagához oly nélkülözhetetlen alkotásokat juttatják el olcsón és tudományos megbízhatósággal a nagyközönséghez.

A legszivesebben azokhoz az erdélyi népnevelő tudósokhoz hasonlítanám Csehi Gyulát, akik nélkül a magyar irodalom ma nem lehetne azon a fejlődési fokon, ahol van. Mert Csehi munkássága egyszerre nevel írót és közönséget, egyszerre, méltó őrzője a klasszikus hagyománynak és marxista meggyőződésű híve a művészet megújulásának. Teszi mindezt olyan természetes egységben, amiként a valóságban is összetartozó fogalmak ezek. Sokat írt, sok jó eszmét közvetített, egyetemisták generációi kerültek ki a keze alól.

Maradhat-e jeltelen a mi sajtónkban egy ilyen gazdag életmű? Úgy gondolom, ha őszinte (és nem divat!) az a törekvésünk, hogy a szomszédos országok magyar szellemi mozgalmait megismerjük — semmi esetre sem. Sőt: minél több olyan enciklopédikus tudású nevelőre, kritikusra lenne szükség, mint Csehi Gyula és mind gondosabban kellene figyelnünk munkásságát. Nem udvariasságból, hanem a jelentős teljesítményeknek kijáró gondos figyelemmel.

A békéscsabai példa

Békéscsaba Város Tanácsa a város újjátelepítésének 250., városi rangra emelésének fél évszázados jubileumára tanulmánykötetet adott ki. A *Tanulmányok Békéscsaba történetéből* (szerkesztették: *Kristó Gyula* és *Székely Lajos*) roppant gazdag anyagot tartalmaz.

Nem ez a jegyzet a helye a könyv 16 tanulmánya részletes méltatásának, amelyek lényegében a kezdetektől napjainkig tárják fel a város földjének és népének történetét. Legyen itt elég annyi: számomra kivált Székely Lajos *Haan Lajos, a történetíró* című tanulmánya, illetve *Tibori Jánosnak* Áchim András mozgalmának történetét megvilágosító írása volt izgalmas. Haan Lajos evangélikus lelkész volt, Békéscsaba és a táj történetírója. Hosszú élete során (1818—1891) lelkészkedett, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába fogadta és anyanyelvén, szlovákul, illetve többnyire — magyarul írt. Haladó szellemű ember volt, az az adatgyűjtő történész, aki nélkül a mai kutató nehezen tudna elindulni. Székely Lajos, e derék paptudós portréjában azokat a vonásokat hangsúlyozza, amelyek a nép szeretetéről, a nacionalista indulatok hiányáról tanúskodnak, egy olyan korban, amikor egyik tulajdonság sem számított a hivatalosság előtt érdemnek. A másik tanulmány — Tibori Jánosé — Áchim András emlékét ébreszti: becsületesen, a történelmi igazságnak megfelelően. Ha azt hinnők: ez nem is különös érdem, hadd hivatkozzam a néhány hónappal ezelőtti eszmecserére a *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről* című kötet körül. Mint ismeretes, akkor az ifjú Zsilinszky Endre végzetes lépését, az Áchim-gyilkosságban történt részvételt — melyet maga bánt meg később s életének egyik legnyomasztóbb terhe volt — „mentegetni" próbálták. Tibori portréja nem idealizálja Áchimot, hiszen nincsen erre semmi szükség. Arra azonban igenis szükség van, hogy Áchim mozgalmának haladó tartalmát világosan kiemeljék, s ez legyen az uralkodó szín e portrén. Tibori János írása ilyen dolgozat.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt írom, hogy ma már sok vidéki város vállalkozik a békéscsabaihoz hasonló kötet kiadására — és ez örvendetes. A békéscsabiak vállalkozásának azonban van olyan jellegzetessége, s ezt hangsúlyozottan üdvözölnünk kell, amellyel *egyedül állnak jelenleg az országban*, de akkor sem lepődnék meg, *ha kezdeményezésük európai ritkaságnak számítana.* Békéscsabán az 1960-as népszámlálás adatai szerint 43 972 magyar anyanyelvű és 6063 szlovák anyanyelvű lakos él. A szlovákok között csak 161 olyan ember található, aki kizárólag szlovákul tud. A békéscsabai történészek azonban *minden egyes tanulmány tartalmi kivonatát mellékelik — a kisebbség nyelvén, az az szlovákul!* Ezzel ellene mondanak a tudomány bevett szokásainak, mely szerint általában a magyarnál nagyobb nyelvre illik fordítani — tájékoztatásként — ezeket az összefoglalókat. Ők a témában közvetlenül érdekeltek nyelvén is közlik munkájuk summázatát. Békéscsaba a török hódoltság után sok szlovákot fogadott be, Békés megye ma is a magyarországi szlovákság központja. Érthető, ha a szlovák történészek számára is érdekes Békéscsaba múltja-jelene. Tehát nemcsak a nemzetiség iránti szép *demokratikus gesztus* a kötet szerkesztőinek döntése, hanem *jó kezdeményezés*, hogy a kapcsolat létrejöjjön, illetve tovább fejlődjön.

Köszöntsük tehát a békéscsabai kezdeményezést — és várjuk a folytatást.

E. F. P.